

Изборном већу
Филозофског факултета у Београду

Пошто смо на XVIII редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду одржаној 03. маја 2018. године изабрани у комисију за избор у звање истраживача-сарадника за ужу научну област Општа историја средњег века и помоћне историјске науке на Одељењу за историју (са 50% пуног радног времена) част нам је да на основу увида у поднети материјал поднесемо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

Основни биографски подаци

Александар З. Савић (Ужице, 5.10.1991) завршио је Ужичку гимназију (друштвено-језички смер) као ученик генерације и уписао основне студије историје на Филозофском факултету Универзитета у Београду 2010. године. Дипломирао је 2014. са средњом оценом 9,97, одбравивши завршни рад на тему *Дарови са Нила: Упоредна разматрања о размени дипломатских поклона на источном Медитерану 13. века* на Катедри за општу историју средњег века и помоћне историјске науке (ментор: проф. др Смиља Марјановић-Душанић). Мастер студије завршио је наредне 2015. са просеком 10 и радом *Кроз огањ и воду: Ходочашће и дипломатија на источном Средоземљу прве половине 13. века* (ментор: проф. др Смиља Марјановић-Душанић). Крајем те године уписао је докторске академске студије при истој Катедри и под надзором истог ментора и тренутно је у статусу редовног студента друге године (досадашња просечна оцена: 10). Учествовао је на више научних скупова у земљи и иностранству: Шеста национална конференција византолога (Београд 2015), Borderlines XX: Memory and Identity in the Medieval and Early Modern World (Даблин 2016), 23rd International Congress of Byzantine Studies (Београд 2016), Оријенталистика: Јуче, данас, сутра (Београд 2016), The Ottoman Conquest and Knowledge:

A Global History (Кембриџ 2017), 5th Biennial Conference of the Society for the Medieval Mediterranean (Гент 2017).

Тежиште Савићевих истраживачких занимања лежи у средњовековним студијама – у том широко дефинисаном пољу особито се истиче интересовање за источни Медитеран, који обухвата Балканско полуострво, Византију у њеним различитим територијалним оквирима и арабофони простор Блискога истока. Међу темама којима се посебно бави јесу феномен Свете земље у културноисторијском контексту, ходочашћа и реликвије, хагиографија и хришћанско-муслимански односи.

Радови

У овом реферату задржаћемо се на анализи Савићевог мастер рада и на његовим до сада објављеним чланцима у научним часописима, односно, у зборнику радова.

- ***Кроз огањ и воду: Ходочашће и дипломатија на источном Средоземљу прве половине 13. века*, мастер рад, Београд 2015.**

У свом мастер раду кандидат је настојао да прикаже прожетост и међусобну условљеност двају сложених феномена, ходочашћа и дипломатије, у јединственим условима политичког вакуума насталог по крсташком заузимању Цариграда 1204. године. Привремено запоседање престонице Византије и *de facto* дезинтеграција Царства водили су поновном устројавању политичке мапе источног Медитерана, што је дипломатским контактима дало још истакнутију улогу. С друге стране, незадрживи успон тржишта реликвија и нарочити развој догађаја у историји крсташке војне на Блиском истоку, који је резултовао обнављањем хришћанске контроле над палестинским светињама, дали су одлучујући подстрек бројним поклонцима који су у првој половини 13. века посетили Јерусалим – међу њима се, у два наврата, нашао и свети Сава Српски. Његово друго ходочашће, коме и даље није посвећена посебна студија, узето је као парадигма једне врсте путовања чија је мотивација у најмању руку амбивалентна – њен

духовни/поклонички и прагматични/дипломатски аспект чине две комплементарне појаве у чијем се сагласју открива права природа „странствовања“ по истоку Средоземља описаног у Савиним житијима. Чињеница да се истраживање ове теме темељи на изворима хагиографског типа (без обзира на досије компаративне грађе грчке, латинске и, у мањој мери, оријенталне провенијенције) условила је да прва глава рада буде посвећена разматрањима теоријско-методолошког карактера, и то пре свега поетичким појединостима на којима почива херменеутичко читање средњовековне књижевности. У наредној целини говори се о Савином итинерару – (ре)конструкција маршруте, унеколико_отежана природом изворне базе, била је неопходан корак утолико што је пружила контекст за последње поглавље, у којем је непосредно размотрен дуални карактер Савиног путовања. Наиме, теза о дипломатском аспект у његових ходочашћа јесте предмет дискусије у науци већ дуже време, али су мотиви и циљеви таквог деловања архиепископа Саве, према схватању аутора, далеко од оних које је заговарао, примерице, Станоје Станојевић. На начелној идеји да постоји симболички, али и практични континуитет између његових источних путовања (укључујући ту и прво „странствовање“, на Светој Гори) Савић заснива тезу да је главна сврха другог одласка пут Свете земље био наставак рада на уздизању угледа и утицаја Српске цркве (па, консеквентно, и државе) путем успостављања монашких колонија у кључним жариштима православне духовности – након Атоса и Јерусалима, Синај се наметао као логична дестинација. Уколико су Савини планови на Синају, о којима житија не дају превише конкретних података, били конципирани барем делимично по угледу на светогорско и палестинско искуство, онда не би требало искључити могућност да је архиепископ имао замисао да и на Библијском полуострву изведе неки грађевински подухват мањих или већих размера који би омогућио боравак српских монаха. Како је хришћанима под влашћу ислама у принципу било забрањено да граде или обнављају верске објекте, нарочито у близини муслиманских богомоља (у Синајском манастиру постоји џамија!), могуће је да се Савини контакти са иноверним властима, уприличени посредством александријског патријарха, могу разумети и у светлости напора да се обезбеди формално-правни оквир за испуњење његових планова. Уколико је таква намера и постојала, она је сасвим сигурно

осујећена Савином напрасном смрћу недуго потом, а хагиографски дискурс којим је ова етапа његовог живота упечатљиво обојена оставља простора тек за мање или више убедљива домишљања.

- **„‘Измишљање’ Вавилонa – Географија и хагиографија у блискоисточном итинерару светог Саве Српског”, *Зборник радова Византолошког института* 52 (2015), 291–312.**

Географија и хагиографија неразмрсиво су испреплетане у саставима који сведоче о животу светих људи, нарочито оних чији се светачки образ обликује у контексту путовања. Ова се чињеница јасно очитује у извештајима о двама ходочашћима светог Саве Српског, чије је хагиолошке слојеве зналачки и надахнуто утврдио Доментијан – управо у његовом опису, који ће доцније преузети млађи животописац, налази се унеколико проблематични топоним „Велики Вавилон“. Још у првој половини минулог столећа покренута је дебата о убицирању овог места и импликацијама што их могућа решења подразумевају с погледом на целину Доментијановог исказа; од тога да ли ће се Хиландарчев Вавилон поистоветити са Багдадом, крај којег леже остаци библијскога града, или с Каиром, у чијем је саставу древно утврђење истог имена, зависи интерпретација читаве Савине маршруте. Аутор чланка је мишљења да проста идентификација са било којом од двеју локација није довољна јер отвара низ питања – иако држи да Сава заиста није био у Багдаду, Савић сматра да Доментијаново „измишљање“ Вавилонa као посвећеног простора уз јасне алузије на халдејску метрополу није без значаја. У раду се сугерише да је кључ за разумевање проблема Доментијанова (не)обавештеност. Мада је свети по свој прилици боравио у Каиру, криво разумевање имена „Вавилон“ навело је јеромонаха-писца да домисли екскурс у Савином итинерару, држећи се устаљене матрице по којој се простор концептуализује као позорница ходочасничког подвига кроз сублимацију места, светописамских реминисценција и ритуала. Овај прилог актуализује проблем географских „знања“ (или, прецизније, представа) и њиховог функционалног удела у наративном ткању хагиографије. Исто тако, он преиспитује неретко подразумевану идеју да је

Доментијан био сапутник Савин у обиласку светих места, што по природи ствари намеће потребу да се наново промисли хагиографов „хеуристички“ поступак када су у питању путовања по Блиском истоку првог српског архиепископа.

- **„Дарови са Нила: Нови поглед на сусрет светог Саве са египатским султаном”,
Зборник Матице српске за историју 90 (2014), 7–35.**

У овом раду, Савић се бави једним недовољно проученим местом из Савине легенде. Питање поклона које је српском светитељу у току његовог другог ходочашћа наводно даровао египатски султан подстиче размишљање у више различитих праваца – од проблема извора и специфичне поетике која диктира правила жанра, преко разматрања о природи и динамици материјалне размене на Медитерану средњег века, до социолошко-антрополошких импликација самог чина даривања. У чланку се прво анализира сваки од султанових поклона појединачно – алој, балсамово уље, индијски аромати, шећер и урме – са циљем да се установи његова како економска, тако и симболичка тј. церемонијална вредност на простору средњовековног Средоземља које је, разуме се, било и остало изразито хетерогена културна целина. Истраживање је показало да су се сви ови артикли заиста могли наћи у ризници иновеног владоца. Неки, попут алоја, увожени су у Египат са истока, из области Индијског океана, док су други потицали из саме долине Нила – балсамово уље из Ел Матарије, које је по свој прилици Сава добио на дар, било је изузетно цењено диљем хришћанског света због широко прихваћене апокрифне традиције што повезује ово место са бекством Свете породице у Мисир; с друге стране, шећер и урме спадали су у категорију робе масовне потрошње у централним областима Ајубидског султаната. Ипак, са тачке гледишта становника оновремене Европе, свака од ставки на Теодосијевом списку имплицирала је луксуз какав се ретко могао замислити ван владарског или властеоског контекста. Настојећи да појединачне дарове схвати као својеврстан „каталог“ поклона, аутор истиче одређена питања која се и даље не дају сасвим разјаснити, а тичу се порекла те несвакидашње

листе – могући одговори на питање да ли је реч о плоду списатељске уобразиље или реликту неког данас непознатог извора за Савина путовања остају у домену хипотетичког.

- **„Велможе аримаде’: О титули муслиманских достојанственика у Теодосијевом Житију светог Саве”, *Оријенталистичко знамење: Сећање на Марију Ђукановић (1923–1983)*, ed. А. Митровић, Београд 2016, 407–416.**

Овај рад сведочи о настојању аутора да уобичајени истраживачки приступ историчара оплемени искорак у питања која у основи спадају у домен филологије – реч је о анализи рукописне традиције извора и проблему лексичких трансфера. У покушају да појасни необичну титулу муслиманских достојанственика који су, према Теодосијевим речима, присуствовали аудијенцији светог Саве код султана у Каиру, Савић је посегнуо за доступним преписима млађег житија. Наоснову увида у десет рукописа (похрањених у Архиву САНУ, Библиотеци Српске Патријаршије, Музеја Српске Православне Цркве и Народне библиотеке Србије), установио је да енигматичну фразу „велможе аримаде“, коју проналазимо у Даничићевом издању, заправо ваља читати као „велможе амираде“. У наредном кораку анализи је подвргнут потоњи термин – како објашњава Савић, у његовој основи крије се арапска реч *емир*, чије основно значење сасвим одговара достојанству што су га могли имати Теодосију савремени муслимански угледници на двору ајубидских владара Египта. Ипак, даље се образлаже у раду, овај израз није могао допрети у вокабулар Савиног хагиографа непосредно из арапског језика. Позивајући се на карактеристични сугласник *џ* који срећемо у облику речи посведоченом у Теодосија, особен за именице које се у грчком мењају по правилима треће деклинације денталних основа, Савић предлаже да се управо у њему има тражити посредник у овом лексичком трансферу. Та теза делује уверљиво утолико што је веза хиландарског животописца са језиком византијске писмености раније изучавана и несумњиво установљена. Кључни допринос овога рада, осим до сада наведеног, јесте то што се у њему нуди нова верзија превода датог места из *Житија светог Саве*, али и закључак да би овај филолошки

куриозитет могао бити најранији помен емирске титуле у корпусу извора српског средњовековља.

Учешће на пројектима

У току студија Александар З. Савић је био више пута стипендиста Министарства омладине и спорта (Фонд за младе таленте – Доситеја, 2013–2015), тј. Министарства просвете, науке и технолошког развоја (стипендија за докторанде, 2016–2017). У својству стипендисте, током 2016–2017. био је ангажован на пројекту *Средњовековно наслеђе Балкана: институције и култура* (ев. бр. 177003) који се одвија при Балканолошком институту САНУ. На основу конкурса Министарства ПНТР за ангажовање докторанада на научно-истраживачким пројектима (2018) створили се се услови за његово прикључивање пројекту *Српска средњовњковна уметност и њен европски контекст* (ев. бр. 177036, руководилац проф. др Миодраг Марковић), у својству истраживача-сарадника. Такође, од 2016. године учествује у раду Центра за теорију историје Филозофског факултета у Београду, као његов секретар. Од 2015. члан је Српског комитета за византологију и Друштва пријатеља Свете Горе Атонске.

Закључно мишљење и предлог комисије

Пошто су размотрили приложени материјал чланови комисије једногласно су закључили да за место истраживача-сарадника на пројекту *Српска средњовњковна уметност и њен европски контекст* (ев. бр. 177036) са 50% радног времена, изаберу кандидата Александра З. Савића, мастера историје. Узевши у обзир Савићев укупан резултат као изванредног студента и младог научника, можемо рећи да је кандидат високо оспособљен за истраживања у области средњовековне историје, као и да има веома темељно опште образовање у области за коју се бира. Кандидат је показао изузетан таленат за научно-истраживачки рад, а квалитет до сада објављених резултата, даје повода оптимизму везаном за његов даљи развој.

Београд,
18. мај 2018.

Чланови комисије:

др Смиља Марјановић-Душанић
редовни професор, писац реферата

др Миодраг Марковић
редовни професор

др Небојша Порчић
ванредни професор

др Жарко Вујошевић
доцент